

УДК 811.111'367.625'37

**ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА СИСТЕМА ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКИХ
СЕНСОРНИХ ДІЄСЛІВ**

кандидат філологічних наук, Головацька Н. Г.

Чернівецький національний університет, Україна, м. Чернівці

У статті досліджені лексико-семантичні поля давньоанглійських дієслів на позначення сенсорного сприйняття. Виокремлені ядро, основна частина та периферія п'яти основних лексико-семантичних полів відповідно до п'яти основних процесів чуттєвого сприйняття. За допомогою поєднання діахронного та синхронного методів, критеріїв історико-семасіологічного дослідження структуризовані лексико-семантичні поля давньоанглійських дієслів візуального (зором), аудитивного (на слух), хептичного (на дотик), дегустативного (на смак), ольфакторного (на нюх) сприйняття. Проаналізовані їх лексико-семантичні властивості.

Ключові слова: давньоанглійська мова, сенсорні дієслова, лексико-семантичне поле, діахронний, синхронний, семантична історія.

Головацькая Н. Г. Лексико-семантическая подсистема древнеанглийских сенсорных глаголов / Черновицкий национальный университет, Украина, Черновцы.

В статье исследованы лексико-семантические поля древнеанглийских глаголов сенсорного восприятия. Выделены ядро, основная часть и периферия пяти основных лексико-семантических полей в соответствии с пятью основными процессами чувственного восприятия. С помощью диахронного и синхронного методов, критериев историко-семасиологического исследования структуризованы лексико-семантические поля древнеанглийских глаголов

визуального (зрением), аудитивного (на слух), хептического (на оцупь), дегустативного (по вкусу), ольфакторного (обонянием) восприятий. Проанализированы их лексико-семантические свойства.

Ключевые слова: древнеанглийский язык, сенсорные глаголы, лексико-семантическое поле, диахронный, синхронный, семантическая история.

Holovatska N. H. Lexical-semantic system of Old English sensorial verbs/ Chernivtsi National University, Ukraine, Chernivtsi.

The paper focuses on the research of the lexical-semantic fields of the Old English sensorial verbs. The core, main corpus and periphery of the five major lexical-semantic fields are defined and demarcated according to five basic processes of sensory perception. Lexical-semantic fields of Old English verbs of visual (to see), auditory (to hear), haptic (to touch), degustative (to taste), olfactory (to smell) perception are structured with the help of diachronic and synchronic methods and the criteria of historical - semasiological research. Their lexical-semantic properties are analyzed.

Keywords: Old English, sensorial verbs, a lexical-semantic field, diachronic, synchronic, semantic history.

Лексичному значенню слова властива зовнішня структурність, тобто слова та їхні лексико-семантичні варіанти утворюють лексико-семантичні поля, усередині яких значення одного слова є межею значення іншого, адже „принципова можливість послідовного опису одиниць за семантичними полями – одне зі свідчень системної організації мови” [1, с. 66]. Лексико-семантичне поле - це не сфера однорідних предметів дійсності і понять, а сектор лексики, об’єднаний взаємозв’язками паралелізму, контрасту і супроводженням, а головне, різного типу зіставленнями [2, с. 80]. Всі лінгвісти погоджуються, що лексико-семантичне поле являє собою мовну модель об’єктивної картини світу і розглядають його як об’єднання слів на основі семантичної спільності й зв’язку між його одиницями.

У структуризації лексико-семантичних полів ми застосували критерії історико-

семасіологічного дослідження, запропоновані В.В. Левицьким [3, с. 386-388]: 1). Провести двохаспектне дослідження: ономасіологічне та семасіологічне. 2). Окреслити лексико-семантичні поля (далі – ЛСП) давньоанглійських сенсорних дієслів (далі – да. СД) і виокремити їхні лексеми за допомогою методу інвентаризації та укладання списків їхніх лексем: одного – постійного, що слугує еталонною системою при зіставленні різних зрізів англійської мови, другого – набору компонентів СД. Це і є метою даної роботи. Для ефективної інвентаризації та забезпечення максимальної об'єктивності формування таких наборів лексем, поєднавши діахронний та синхронний методи, ми застосували словники і тезауруси давньо- та сучасної англійської мови [4; 5; 6; 7; 8].

Згідно з критеріями інвентаризації лексичних систем, запропонованих В.В. Левицьким, суть котрих полягає в тому, що „чим ближче до слова, яке тлумачиться, у словниковій дефініції знаходиться слово, що тлумачить його, тим у більшій мірі ці слова семантично пов'язані один з одним” [3, с. 232], завданнями цієї роботи є: 1) визначення доміанти групи – у нашому випадку це да. СД *seón, hýran, be-fón, byrian, stincan*; 2) формування вихідного списку; 3) установа ваги доміанти в тлумаченні кожного слова, формування конститuentів ядра на основі порогів частоти стрічання доміанти і величини її ваги в тлумаченні слів, що тестуються; 4) формування основного складу поля; 5) формування периферійної частини на основі граничних величин ваги доміанти і ядра у тлумаченні слів, що не ввійшли до основного складу. Поєднання цих двох методів дозволяє зробити процедуру інвентаризації більш формалізованою і „приблизити отримані результати до реальних уявлень про організацію та членування словникового складу мови” [3, с. 230]. Поєднання діахронного і синхронного методів у вивченні давньоанглійських сенсорних дієслів дозволяє не тільки виявити шляхи їх утворення, але й пояснити причини якісних семантичних змін, що сталися в процесі їх динаміки, входження або випадання сенсорних компонентів в/із ЛСП чуттєвого сприйняття. Дослідження, проведене згідно з

цими критеріями і методами на основі словників давньоанглійської мови, засвідчило, що да. лексико-семантична система сенсорних дієслів містила 801 СД, розвиток яких визначався як інтралінгвальними (їх положенням у системі да. дієслова, їх лексико-семантичними зв'язками, семантичними особливостями), так і екстралінгвальними чинниками (завоювання, переселення, розвиток культури і т.п.).

У сприйнятті зовнішнього світу, всьому, що ми робимо, головну роль відіграє зір, зорове сприйняття, адже „воно важливе до такої міри, що природну мову, інтелект і менталітет людини можна назвати „зорієнтованими на наочність” „перцептивно мотивованими” [9]. Усвідомлення цього дозволяє інтерпретувати той факт, що ЛСП давньоанглійських дієслів візуального сприйняття є об'ємним з усіх п'яти сенсорних полів і має велику кількість СД з компонентом зорового сприйняття (рис. 1).

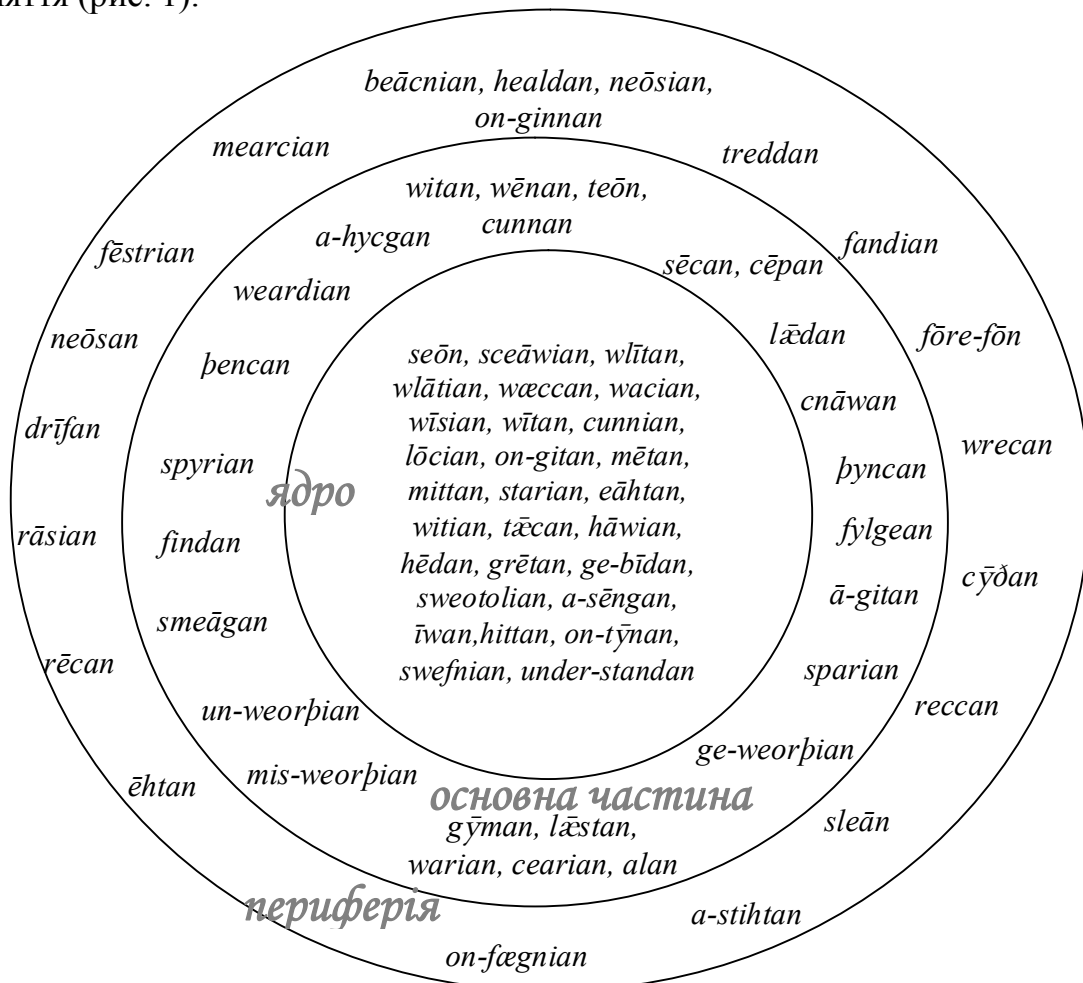

Рис. 1 Лексико-семантичне поле давньоанглійських дієслів візуального

сприйняття

За допомогою компонентного й аналізу словникових дефініцій виокремлено конституенти цього поля, їхні деривативи і встановлено, що воно включає 254 сенсорні одиниці, із них: основних конститuentів – 74, їх варіантів написання – 19, їх деривативів – 145, 16 лексем, утворених від сполучення несенсорних да. дієслів з да. префіксами. У такий же спосіб ми виділяємо конституенти інших сенсорних ЛСП. Дослідження засвідчило, що ЛСП аудитивного сприйняття у да. мові складають 204 СД, з них 80 основних конститuentів, 24 варіанти їх написання, 91 дериватив і 9 сенсорних деривативи від несенсорних дієслів (рис. 2). Продуктивну деривацію мають да. СД *ascian, frignan, hýran, cweðan, andættan, secgan, clypian, beðdan, spreccan, bodian, ræðan, lifan*.

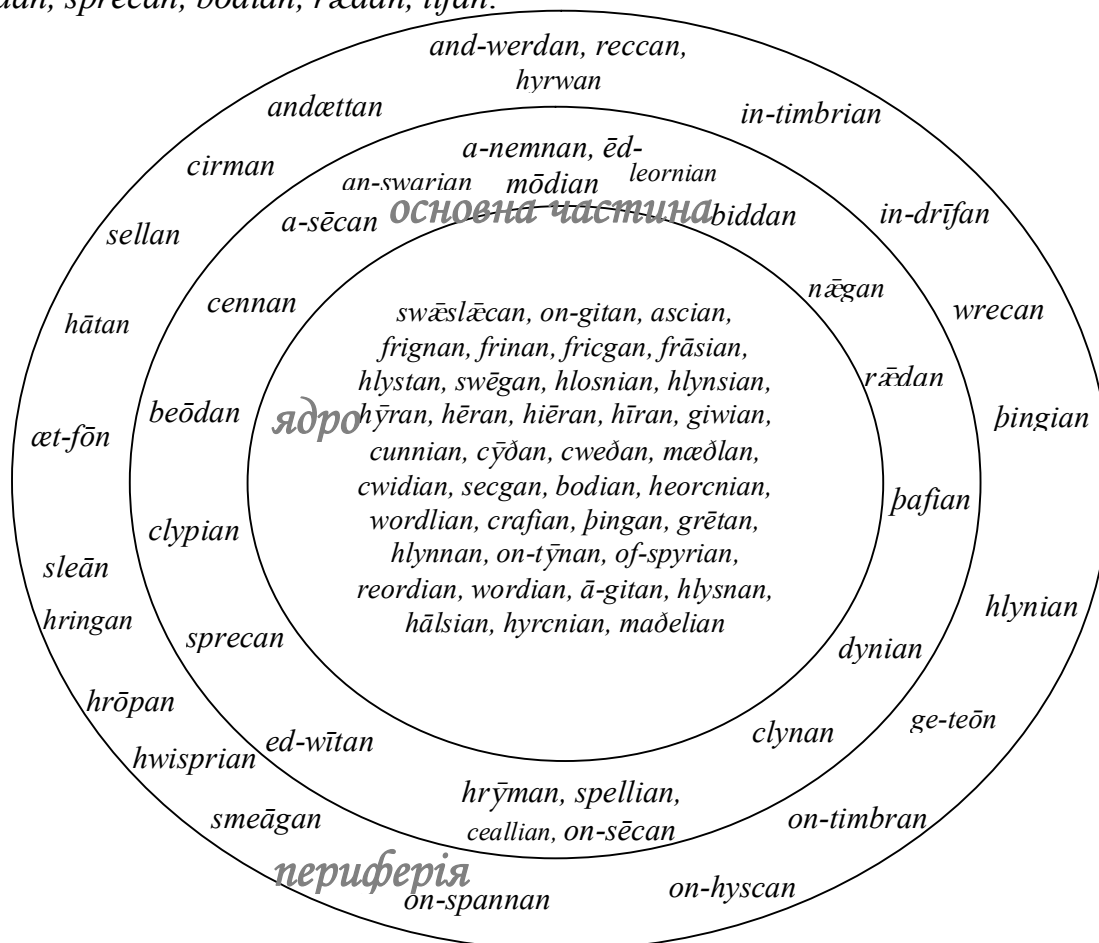

Рис. 2 Лексико-семантичне поле давньоанглійських дієслів аудитивного сприйняття

Дані рис. 2 засвідчують, що ядро цього поля складають 38 лексем, основну частину – 20, що майже у два рази менше, і периферію – 22 лексеми. Порівняльний аналіз частин цього ЛСП показує, що об’ємним є ядро.

Критерії інвентаризації мікросистем уможливили структурувати ЛСП давньоанглійських сенсорних дієслів хептичного сприйняття (рис. 3) і встановити, що ЛСП хептичного сприйняття у системі давньоанглійського дієслова складало 205 СД, серед яких 76 денотативні конституенти з 12 варіантами написання і 5 деривативи, що отримали ознаку перцептивності внаслідок семантичного сполучення несенсорних дієслів з да. префіксами, 112 деривативи. Серед продуктивних у своїй деривації компонентів увиразнюються СД *fōn*, *healdan*, *niman*, *hrīnan*, *hrepian*, *þicgan*, *getan*, *clīfan*, *gifan*, *sleān*.

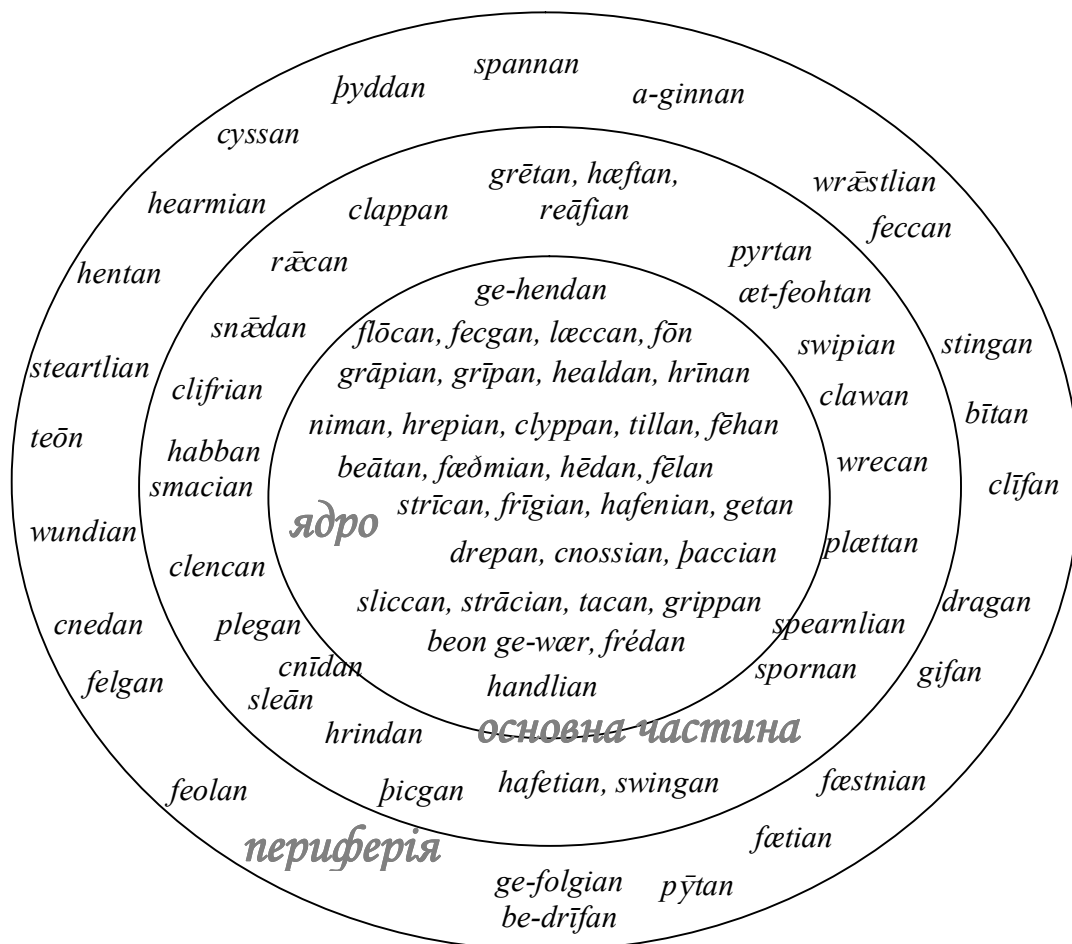

Рис. 3 Лексико-семантичне поле давньоанглійських дієслів хептичного сприйняття

З рис. 3 видно, що основні конституенти ЛСП процесу хептичного сприйняття розподілилися так: до ядра поля входять 32 сенсорні одиниці, основну зону складають 25 СД і периферію 24. Порівняльний аналіз усіх трьох розглянутих ЛСП показує, що ЛСП процесу хептичного сприйняття більш закрите у системі дієслова да. мови, оскільки ні в його ядрі, ні в основній зоні ми не знаходимо лексем (окрім одного деривативу у зоні периферії), що перейшли з несенсорних ЛСП внаслідок сполучення їх з да. префіксами. Ядро цього ЛСП за кількістю сенсорних компонентів у два рази більше за периферію.

Установлено, що ЛСП дегустативного сприйняття (рис. 4) у системі дієслова давньоанглійської мови компонували 107 СД на позначення сприйняття смаком, з яких 39 основних конституенти, 8 варіантів їх написання, їх 57 деривативи та 3 лексеми з сенсорною семою сприйняття на смак, утворених від сполучення префіксів з несенсорними да. дієсловами. Конституенти *bȳrgan*, *drincan*, *drencan*, *seōwan* увиразнюються продукуванням великої кількості дериватів.

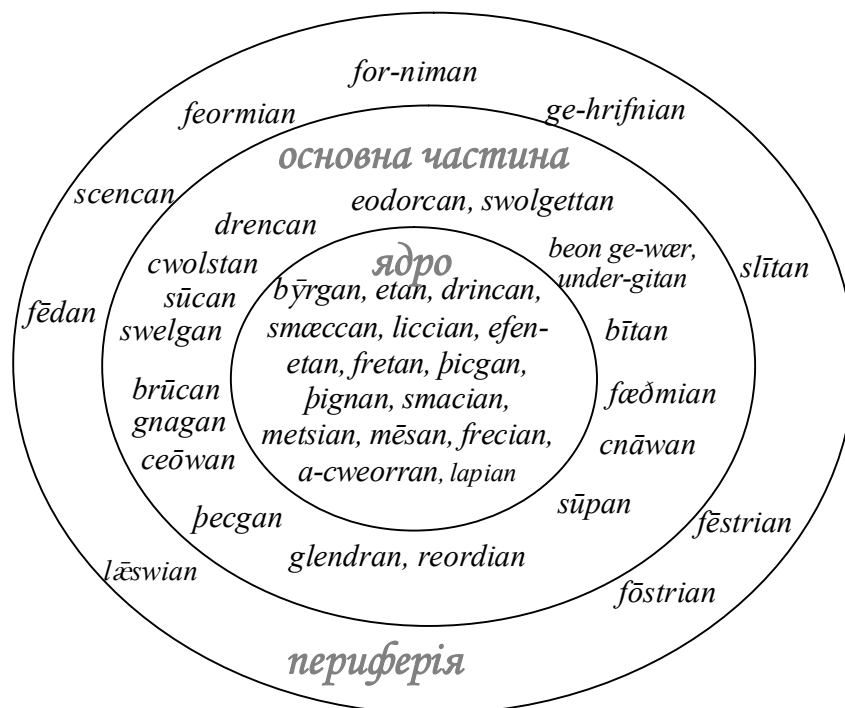

Рис. 4 Лексико-семантичне поле давньоанглійських дієслів дегустативного сприйняття

З рис. 4 видно, що ЛСП сприйняття на смак у системі давньоанглійського дієслова складають 42 денотативних СД, 15 з яких належать до ядра, 18 до основної частини і 9 утворюють його периферію. ЛСП да. сенсорних дієслів дегустативного сприйняття, як і ЛСП візуального й аудитивного сприйняття, більш відкрите, ніж ЛСП хептичного сприйняття, оскільки містить сенсорні лексеми, що є деривативами несенсорних да. дієслів, котрі внаслідок семантичного сполучення з да. префіксами змінили свою семантику на таку, що має сенсорний компонент.

Невираженим у системі давньоанглійського дієслова, зокрема у підсистемі сенсорних дієслів, є ЛСП ольфакторного сприйняття (рис. 5).

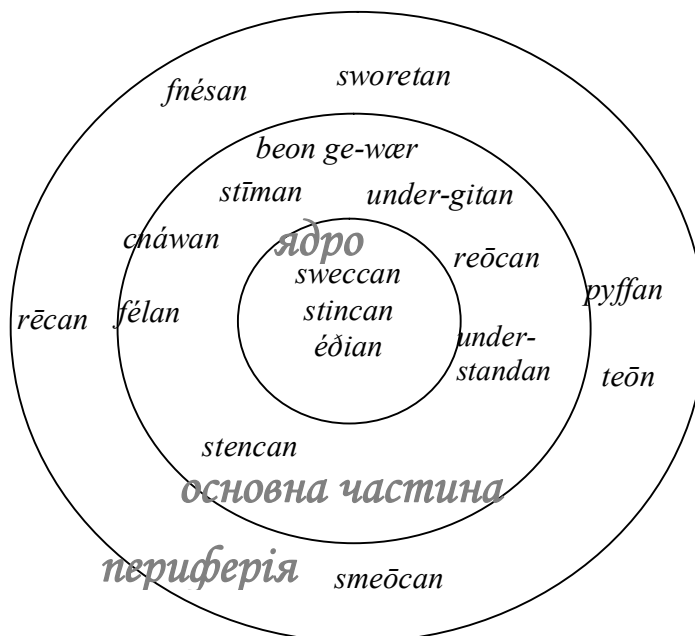

Рис. 5 Лексико-семантичне поле давньоанглійських дієслів ольфакторного сприйняття

Дані рис. 5 свідчать, що воно має разом 31 СД, з яких 17 денотативних конституенти і їх 2 варіанти написання, 12 деривативи. Жоден із конституентів не має високого продукування деривативів. Денотативні компоненти ЛСП ольфакторного сприйняття перерозподілилися так : до ядра належать 3 СД, що мають основну домінуючу ознаку сприйняття нюхом, основну частину складають 8 СД і до периферії входять 6 сенсорних лексем.

За допомогою кількісного та порівняльного аналізів ми встановили співвідношення розподілу СД між ядром, основною частиною та периферією у кожному сенсорному ЛСП (табл. 1). Дані табл. 1 показують, що об'ємним за кількістю конститuentів є ядро ЛСП аудитивного сприйняття, менш виражена – периферія сенсорних дієслів дегустативного сприйняття. Основна частина ЛСП аудитивного сприйняття містить незначну кількість СД.

Таблиця 1

Частка сенсорних конститuentів давньоанглійських сенсорних дієслів у п'яти ЛСП процесу чуттєвого сприйняття

№	СД	Відсоток сенсорних компонентів у :		
		ядрі	основній частині	периферії
1	візуального сприйняття	38,4 %	34,2 %	27,4 %
2	аудитивного сприйняття	47,9 %	23,9 %	28,2 %
3	хептичного сприйняття	42,9 %	34,4 %	22,2 %
4	дегустативного сприйняття	40,5 %	40,5 %	19 %
5	ольфакторного сприйняття	30 %	30 %	40 %

(відсотки пораховані від загальної кількості сенсорних лексем у кожному ЛСП)

Отримані нами результати компонентного аналізу разом з проведеним комплексним дослідженням давньоанглійських сенсорних дієслів як у системі давньоанглійського дієслова, так і у структурі давньоанглійського тексту, допомогли окреслити лексико-семантичні властивості давньоанглійських сенсорних дієслів (табл. 2).

Таблиця 2

Лексико-семантичні властивості давньоанглійських сенсорних дієслів

№	Давньоанглійські сенсорні дієслова	% від загальної кількості						
		абсолютне	позитивне	негативне	нейтральне	не міняє своє поле	міняє поле в межах підсистеми	міняє поле в межах системи
1.	візуального	12	2	3	95	62	22	17

1.	аудитивного	3	1	7	76	80	12	9
2.	хептичного	6	2	15	85	83	9	7
3.	дегустативного	6	5	17	80	83	7	9
4.	ольфакторного	3	3	3	94	74	10	16

Показники табл. 2 свідчать, що: великий відсоток сенсорних дієслів усіх п'яти ЛСП у своїй семантиці мають компоненти з нейтральним значенням; СД хептичного та дегустативного сприйняття у порівнянні з сенсорними дієсловами інших ЛСП проявляють більшу кількість компонентів з негативним відтінком у своєму значенні; сенсорним дієсловам аудитивного, хептичного, дегустативного й ольфакторного сприйняття менш властиве переміщення між їхніми ЛСП у межах підсистеми чуттєвого сприйняття у порівнянні з СД візуального сприйняття, котрі у 2 рази частіше змінюють ЛСП у межах підсистеми чуттєвого сприйняття, у межах системи дієслів давньоанглійської мови змінюють свої ЛСП дієслова візуального й ольфакторного сприйняття.

Отже, лексико-семантичні поля давньоанглійських сенсорних дієслів характеризуються наявністю інвентарю лексем, зв'язаних системними відношеннями, котрі утворюють центральну частину – ядро, елементи якого мають повний набір ознак, і периферію, елементи якої мають не всі, характерні для поля, ознаки, при цьому можуть мати й ознаки, властиві сусіднім полям. Структура ЛСП сенсорних дієслів неоднорідна. З віддаленням від ядра домінантні ознаки слабшають і з'являються факультативні. Встановлено, що серед лексико-семантичних полів на позначення п'яти видів процесу чуттєвого сприйняття, у системі дієслова давньоанглійської мови закритим полем є ЛСП хептичного сприйняття. ЛСП візуального сприйняття – відкрите, оскільки містить багато деривативів, утворених від несенсорних да. дієслів, що мають у своїх значеннях виражений сенсорний компонент. Конституенти ЛСП візуального й ольфакторного сприйняття рівноцінно розподілилися у зонах ядра, основній і периферії. Ядра ЛСП процесу аудитивного, хептичного та дегустативного сприйняття об'ємні, на відміну від їхніх периферій. Кількісна перевага

конституентів ядер цих лексико-семантичних полів над конституентами периферій свідчить про те, що вони мають більше сенсорних лексем з денотативно вираженим сенсорним компонентом. Щодо семантичних властивостей, то да. СД сприйняття на смак і дотик у порівнянні з да. сенсорними дієсловами інших ЛСП містять значну кількість лексем з негативним значенням. СД аудитивного, дегустативного й ольфакторного сприйняття є відносно закритими системами, так як їм менш властиве переміщення між їхніми ЛСП у межах підсистеми чуттєвого сприйняття. СД візуального сприйняття є відкритою системою, так як вони у 2 рази частіше змінюють ЛСП у межах підсистеми чуттєвого сприйняття.

Перспективою подальшого дослідження є лексико-семантичні поля системи сенсорних дієслів у середньоанглійській мові.

Література:

1. Новиков Л. А. Семантика русского языка / Новиков Л. А. – М.: Высшая школа, 1982. – 272 с.
2. Реформатский А. А. Введение в языковедение / А. А. Реформатский ; под ред. В. А. Виноградова. – М. : Аспект Пресс, 1996. – 536 с. – (Серия: Классический учебник).
3. Левицкий В. В. Семасиология / Левицкий В. В. – Винница: Нова Книга, 2006. – 512 с.
4. Bosworth J. An Anglo-Saxon Dictionary / J. Bosworth; ed. and enlarged by T. Northcote, M.A. Toller. – Oxford : At the Clarendon Press, MDCCCLXXXII. – London : Henry Frowde OUP Warehouse, 1883. – 1302 p.
5. Hall John R. Clark A Concise Anglo-Saxon Dictionary for the use of students / J. R. Clark Hall. – 2nd ed., revised and enlarged. – N.Y.: The Macmillan Company, 1916. – 371 p.
6. Stratmann Francis Henry A Dictionary of the Old English Language, compiled from writings of the XII. XIII. XIV. AND XV. Centuries / Stratmann F.H. – 2nd ed. – London : Trübner & Co., 1873. – 596 p.
7. Sweet H. The Student's Dictionary of Anglo-Saxon / Sweet H. – Oxford : At the Clarendon Press, 1897. – 219 p.

8. *Roget's II : the new thesaurus / [the editors of The American Heritage Dictionaries]. – 3d ed. – Boston: Houghton Mifflin Co., 1995. – 1200 p.*
9. *Рябцева Н. К. Ментальная лексика, когнитивная лингвистика и антропоцентричность языка [Электронный ресурс] / Н. К. Рябцева // Диалог'2000: труды Межд. семинара по компьютерной лингвистике и ее приложениям / Под ред. А. С. Нариньяни. – Протвино, 2000. – Т. 1. Теоретические проблемы. – Режим доступа :
<http://www.dialog-21.ru/materials/archive.asp?id=6355&y=2000&vol=6077>*

References:

1. *Novikov L. A. Semantika russkogo yazy`ka / Novikov L. A. – M.: Vy`sshaya shkola, 1982. – 272 s.*
2. *Reformatskij A. A. Vvyedyeniye v yazy`kovyedyeniye / A. A. Reformatskij; pod red. V. A. Vinogradova. – M. : Aspyekt Press, 1996. – 536 s. – (Syery`ya : Klassichyeskij uchyebnik).*
3. *Leviczkij V. V. Semasiologiya / Leviczkiy V. V. – Vinnicza : Nova Kny`ga, 2006. – 512 s.*
4. *Bosworth J. An Anglo-Saxon Dictionary / J. Bosworth ; ed. and enlarged by T. Northcote, M. A. Toller. – Oxford : At the Clarendon Press, MDCCLXXXII. – London : Henry Frowde OUP Warehouse, 1883. – 1302 p.*
5. *Hall John R. Clark A Concise Anglo-Saxon Dictionary for the use of students / J. R. Clark Hall. – 2nd ed., revised and enlarged. – N. Y.: The Macmillan Company, 1916. – 371 p.*
6. *Stratmann Francis Henry A Dictionary of the Old English Language, compiled from writings of the XII. XIII. XIV. AND XV. Centuries / Stratmann F.H. – 2nd ed. – London : Trübner & Co., 1873. – 596 p.*
7. *Sweet H. The Student's Dictionary of Anglo-Saxon / Sweet H. – Oxford : At the Clarendon Press, 1897. – 219 p.*
8. *Roget's II: the new thesaurus / [the editors of The American Heritage Dictionaries]. – 3d ed. – Boston : Houghton Mifflin Co., 1995. – 1200 p.*

9. Ryabceva N. K. *Mental'naya leksika, kognitivnaya lingvistika i antropocentrychnost' yazyka [Elektronnyj resurs]* / N. K. Ryabceva // *Dialog'2000: trudy Mezhd. seminara po komp'yuternoj lingvistike y ee prilozheniyam* / Pod red. A. S. Narin'yan. – Protvino, 2000. – T. 1. *Teoreticheskie problemy*. – Rezhy'm dostupa: <http://www.dialog-21.ru/materials/archive.asp?id=6355&y=2000&vol=6077>